

Recenzja książki Tamary Włodarczyk i Jerzego Kichlera, *Przewodnik po żydowskim Wrocławiu*, wyd. Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Żydów w Polsce, Wrocław 2016, ss. 200

Autorami książki są osoby niezwykle. Tamara Włodarczyk, działaczka wrocławskiej Gminy Żydowskiej, i Jerzy Kichler, nauczyciel akademicki, w latach 1999–2003 przewodniczący Gminy Wyznaniowej Żydowskiej we Wrocławiu, animator życia żydowskiego w Polsce po 1989 r., znakomity znawca tradycji żydowskich na ziemiach polskich w ich historycznej rozciągłości i zmienności granicznej.

Publikacja ukazała się w ramach Wrocławskiego Programu Wydawniczego. Partnerem wydawniczym książki było Biuro Festiwalowe Impart 2016, a głównym wydawcą tomu – Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Żydów w Polsce.

Książka została wydana na kredowym papierze. Zawiera wiele – w tym także kolorowych – ilustracji oraz mapy opracowane osobiście przez Jerzego Kichlera. Stanowi to o bardzo dużej wartości tej publikacji. Zastosowano w niej nie nowy, ale skuteczny podział na zasadniczą narrację i na informacje-pigułki, które – dla osób bardziej zainteresowanych – stanowią znakomite uzupełnienia merytoryczne.

W trakcie pisania tego tekstu zainteresowałem się kilkakrotnie powracającym w narracji wątkiem ilustracyjnym. Pytanie w tej sprawie zadałem też samemu Jerzemu Kichlerowi. Okazało się, iż wydawca, nie konsultując swojej decyzji z autorami, wprowadził do publikacji (prawdopodobnie w celu jej przyozdobienia) fragment „Sefer tesziach” – mistycznego tekstu związanego z Księgą Zohar z wrocławskiej kolekcji Savarala (por. s. 41 omawianego wydawnictwa).

OPEN ACCESS

Citation: Strauchold G., Recenzja książki Tamary Włodarczyk i Jerzego Kichlera, *Przewodnik po żydowskim Wrocławiu*, „Miasto. Pamięć i Przyszłość”, 3/1 (2018).

<https://doi.org/10.26774/mpp.55>

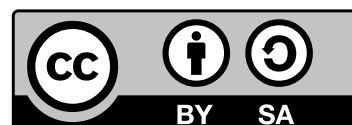
Editor: Katarzyna Uczkiewicz

Received: October, 2018

Accepted: December, 2018

Published: December, 2018

Copyright: © Ośrodek „Pamięć i Przyszłość”
This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-ShareAlike Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited, with indications if any changes are made. All derivative works must be licensed under the same licence.

„Przewodnik po żydowskim Wrocławiu” to książka niezwykła, mimo że jest tylko przewodnikiem. Publikacja została zaopatrzona w bibliografię tematyczną, przede wszystkim w języku polskim, ale też w języku niemieckim, który przecież był w tamtym czasie językiem codziennej komunikacji elit wrocławskich Żydów.

Wrocław dla narodu żydowskiego zawsze był miejscem wyjątkowym, a obecności społeczności żydowskiej na tym terenie można doszukiwać się już w czasach wczesnopiastowskich. Żydzi doświadczali wielu prześladowań ze strony chrześcijańskich mieszkańców miasta, a niekiedy także nacisków ze strony władców czeskich i habsburskich. Pruskie ustawodawstwo emancypacyjne, utrwalone ostatecznie w XIX w., dodało wrocławskim Żydom impulsu twórczego w przeróżnych dziedzinach działalności. Kształt Breslau, trzeciej stolicy Królestwa Pruskiego (po Berlinie i Królewcu – Königsbergu, obecnie Kaliningrad w Federacji Rosyjskiej) formował się także pod wpływem pruskich Żydów – szczególnie od drugiej połowy XIX w. Pruscy Żydzi coraz bardziej asymilowali się i coraz częściej utożsamiali się z nowoczesną narodowością niemiecką, kształtującą się aż do I wojny światowej.

Oszalały antysemityzm narodowych socjalistów pod wodzą Adolfa Hitlera uderzył w latach 30. XX w. w ludzi, którzy nie wyparłszy się swych żydowskich korzeni, byli ponad wszystko Niemcami, a jednocześnie niemieckimi patriotami, czego dali dowód, ginąc w okopach I wojny światowej. W pierwszej połowie lat 40. czas niemieckich Żydów (żydowskich Niemców) dobiegł tragicznego końca w nazistowskich instytucjach śmierci.

Po II wojnie światowej dotychczasowe niemieckie tereny wschodnie zostały przyłączone do Rzeczypospolitej Polskiej podnoszącej się po upadku, który spowodowała sześcioletnia okupacja niemiecka. Jednocześnie od 1944 r. państwo polskie było radzieckim protektorem zależnym w niemal wszystkich dziedzinach życia od Moskwy i krwawego ludobójcy – Stalina. Jednakże i w tych czasach ludzie chcieli wprowadzić do swojego codziennego życia choć odrobinę normalności czy chwilę zapomnienia o traumie światowego konfliktu. Ocalali przedstawiciele przedwojennej kilkumilionowej mniejszości żydowskiej II Rzeczypospolitej chcieli poukładać swój świat. W drugiej połowie XX w. Dolny Śląsk, dopiero co włączony w granice państwa polskiego i powoli się z nim integrujący, stał się dla ocalałych z Holokaustu miejscem najczęściej wybieranym jako nowy dom. Kraina ta była bardzo zniszczona walkami ostatnich miesięcy wojny i masowymi rabunkami dokonywanymi przez zwycięską Armię Czerwoną. Po kilkumiesięcznym oblężeniu Festung Breslau, stolica całego Śląska była zniszczona w około 75 proc. – jak Warszawa

po upadku powstania warszawskiego. Przedgórze Sudeckie, które utrzymane było przez wojska niemieckie aż do kapitulacji III Rzeszy, uniknęło zniszczeń.

Życie napływających ze wschodu polskich Żydów skoncentrowało się w rejonie Dzierżoniowa i Bielawy. Osiedlali się oni także w większych ośrodkach miejskich – Legnicy, Świdnicy, a najczęściej we Wrocławiu, który – choć zniszczony wojną – szybko stał się centrum administracyjnym Dolnego Śląska. Nadodrzańska metropolia stała się dla tej społeczności bardzo ważnym miejscem. Centrum kulturalnym został Dolnośląski Teatr Żydowski, który również – co w *Słowie wstępnym* do omawianej książki podkreślił Artur Hofman, przewodniczący Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce – przyczynił się do zachowania powoli odchodzącego w niepamięć jidysz, niezwykle, kształtującego się przez setki lat języka, zawierającego elementy kilku języków środkowoeuropejskich (ale także iberyjskich), powszechnie używanego przez polskich Żydów aszkenazyjskich aż do czasów Shoah.

Między innymi te właśnie wątki znajdziemy w omawianej publikacji. Na wyróżnienie zasługuje niesztampowa konstrukcja 200-stronicowego tomu. Pierwszy rozdział to *Historia wrocławskich Żydów*. Nie ma tutaj informacji, które nie krążyłyby już od lat w licznych publikacjach o wrocławskich wyznawcach judaizmu, niemniej nie można było pominąć próby syntetycznego ujęcia historii tej, niezwykle istotnej w dziejach Wrocławia, grupy mieszkańców. Pod względem merytorycznym książka została tak skonstruowana, by każdy zainteresowany dziejami żydowskiego Wrocławia mógł ją wziąć do ręki i – dosłownie – zgodnie z zawartymi w niej wskazówkami, przebyć zaproponowaną trasę zwiedzania. Znajdziemy tam ścieżkę historyczną (najważniejszą), która bardzo dokładnie opisuje dzieje wrocławskich Żydów na przestrzeni wieków. Jest także trasa pokazująca dzieje Edith Stein, Żydówki, która dokonała konwersji na katolicyzm i jako katolicka mniszka i mistyczka zginęła w komorze gazowej w Auschwitz z winy oszalałych z nienawiści niemieckich narodowych socjalistów. Dzieje tej niezwyklej kobiety, intelektualistki i katolickiej świętej, Teresy Benedykty od Krzyża, to istotny element dziejów wrocławskich Żydów.

Obszerny rozdział w książce, będący zarazem propozycją kolejnej trasy zwiedzania, stanowi opis wrocławskich cmentarzy żydowskich, zarówno tych nadal istniejących, jak i tych, po których nie pozostał nawet ślad.

Od dawna uważam, iż zwiedzanie cmentarzy to prawdziwie poznawanie historii. Z tego względu bardzo boli mnie aktualny, zatrważający stan dewastacji domu przedpogrzebowego na wciąż czynnym wrocławskim cmentarzu żydowskim przy ul. Lotniczej. Było mi bardzo wstyd, gdy na cmentarzu żegnaliśmy nieodżałowaną Irenę

Lipman – dolnośląską, „przedwojenną” Żydówkę, która była podporą współczesnej wrocławskiej mniejszości niemieckiej...

Niezwykłym miejscem i rzeczywistą arkadią jest natomiast – cudem zachowany – cmentarz żydowski przy ul. Ślężnej we Wrocławiu. Do jego przetrwania bardzo przyczynił się dr Maciej Łagiewski, wieloletni dyrektor Muzeum Miejskiego Wrocławia. Dziś cmentarz ten robi imponujące wrażenia jako Muzeum Sztuki Cmentarnej i widome świadectwo wielokulturowości Wrocławia.

Kolejną trasę, opisaną w przewodniku autorstwa Tamary Włodarczyk i Jerzego Kichlera, wyznacza tytuł *Południowa część Wrocławia*. Powojenne Krzyki to szczyt niedoścignionych marzeń wielu nowych wrocławian o zamieszkaniu na rozległych osiedlach willowych. W II połowie XIX w. były to tereny, na których wyraźnie zaznaczyła się wielostronna działalność żydowskich mieszkańców niemieckiego Wrocławia. Dla przykładu warto wspomnieć o nieistniejącym już szpitalu kolejowym, który przed II wojną światową, funkcjonując jako szpital żydowski, był jedną z najnowocześniejszych placówek leczniczych w Niemczech. Z czasów nieco wcześniejszych mamy też Park Południowy – fundację wrocławskiego Żyda, Juliusa Schottländera, bogatego kupca i filantropa.

Osobny dział książki stanowią *Informacje dla turystów*, gdzie wykaz historycznych obiektów, niekiedy funkcjonujących do dziś, został uzupełniony informacjami praktycznymi. W tej części czytelnik znajdzie także słownik terminów, które dla coraz większych grup odbiorców są nieznane.

Moim zdaniem „Przewodnik po żydowskim Wrocławiu” to publikacja znakomita. Na pewno nie bez usterek, ale czy ktoś widział produkt do końca doskonały? Polecam ją wszystkim osobom zainteresowanym historią naszego miasta, przewodnikom miejskim i pilotom wycieczek. Uważam, że przewodnik ten powinien być przetłumaczony na języki obce – co najmniej angielski, niemiecki, francuski, rosyjski, włoski, hiszpański i ukraiński. Książkę tę poleciłbym gorąco wielu moim znajomym. Naciskałem na wydawcę, by udostępnił to świetne dzieło szerszemu gronu odbiorców, bo zamknięcie go w sprawozdaniu ze zrealizowanego grantu wydawniczego, byłoby sabotażem...

Grzegorz Strauchold – jest kierownikiem Zakładu Historii Najnowszej i Pracowni Atlasu Historycznego w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego. Jest autorem blisko 400 publikacji, pięciu samodzielnych książek i szeregu atlasów historycznych. Interesuje go historia XIX i XXI wieku w Europie Środkowo-Wschodniej, regionalistyka, geografia i kartografia historyczna.